

ПОРЕДБЕНЕ КЛАУЗЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ ЕКВАТИВНОСТИ У РОМАНУ *БАКОН БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ* ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ¹

САЖЕТАК

У раду се анализирају поредбене клаузе са значењем еквативности и њихови кондензатори у роману *Бакон Богородичине цркве* Исидоре Секулић. Централни део рада посвећен је клаузама с везником *као што*, *као да* или речцом *као* која је кондензатор клаузе с једним од ова два везника. Описана су основна граматичка обележја анализираних клауза и указано је на њихове поједине семантичке специфичности. У другом делу рада анализиране су и клаузе са везницима *како*, *какав* и *колико* које убрајам у поредбене клаузе са значењем еквативности. У закључку су дати подаци о заступљености сваког појединачног поредбеног везника у корпусу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: поредбене клаузе, еквативност, фактивност, контра-фактивност, везник *као што*, *као да*, *како*, *какав*, *колико*, *речца као*.

1. Увод

Предмет истраживања у овом раду јесу поредбене клаузе с везницима *као*², *као што* и *као да*, али и клаузе с другим синтаксичким елементима (везници *какав*, *колики*, *како*) које представљају поредбене клаузе са значењем еквативности, односно њихове кондензаторе у оквиру сложене реченице, у роману *Бакон Богородичине цркве* Исидоре Секулић.

¹ Рад је рађен под руководством проф. др Иване Антонић.

² Немају све конструкције са речцом *као* поредбено значење и оне овом приликом неће бити разматране. О другим, посебним значењима конструкција с речцом *као* пишу Војислав Илић (1981: 352) и Марина Николић (2018: 414).

Роман је објављен 1919. године и, иако је стар 100 година, сматрам да је погодан за анализирање поменутих структура јер садржи велики број репрезентативних примера. На 195 страна, колико има издање из 1997. године, забележено их је 254. Јасно је да је на посезање за поменутиим граматичким средствима у оволикој мери утицало више фактора, као што су индивидуални стил писца, функционално-жанровска одређеност текста, а највише од свега његова тематика, с обзиром на то да роман говори о љубави двоје младих, па је о стилској фигури поређења излишно и говорити.

Један од основних поступака у анализи јесте трансформациони тест који подразумева реконструкцију дубинске структуре. У вези с овим поступком јесте и приступ који је примењен у истраживању, а то је синтаксичко-семантички приступ јер се анализирају површинска и дубинска структура реченице.

Циљ истраживања био је да се уоче и издвоје основни обрасци поредбених конструкција са значењем еквативности у језику Исидоре Секулић, као и да се истакну њихова основна обележја. Принципи за класификацију који су ми служили као смернице јесу они о којима пише Марина Николић,³ као и они које у својим радовима примењују Владислава Петровић (1976: 47–65) и Адријана Варју (2003: 109–123).

2. Однос поредбених и других типова клауза

2.1. Поредбене и начинске клаузе

Понекад је у граматикама нејасно јесу ли поредбене и начинске клаузе један тип или је реч о двама различитим типовима клауза. У граматикама се могу срести клаузе које се називају *начинске и поредбене*, *начинскопоредбене* или *поредбено-начинске*, а Марина Николић (2018: 385) наглашава да њих треба издвојити и одредити као поредбене. Код њих је поредбено значење доминантније него начинско и тежиште је на

³ Марина Николић је 2014. године објавила монографију *Категорија степена у српском језику: сложена реченица*, а ауторка је и одељака *Реченице с поредбеном клаузом* и *Реченице с начинском клаузом у Синтакси сложене реченице у савременом српском језику* из 2018. године.

исказивању поређења с оним што је исказано основном реченицом, док је код начинских реченица тежиште на опису начина вршења радње основне реченице. Према томе, само би клаузе с везничким изразима *тако да*, *тако што*, *тима да (што)*, *на тај начин да (што)* биле праве начинске клаузе, али и оне реченице са везником *како* који није комутабилан са типичним поредбеним везником *као што*.

У прилог томе да поређење треба посматрати као засебну семантичку категорију Милка Николић наводи то што се могу издвојити одређени типови поредбене семантике, као што су поређење по једнакости (у које убраја пропорционалност, еквивалентност и уједначеност) и поређење по неједнакости, а сва та значења изражавају се посебним језичким јединицама (Николић 2009: 260).

Највећа дилема постоји када су основна и зависна предикација повезане везником *како*. У том случају најпоузданији тест за одређивање врсте клаузе јесте да покушамо испред везника или кореферента⁴ да додамо прилоге *једнако*, *исто*, *управо* или речцу *баи*, јер оне по правилу упућују на то да је реч о поређењу (Антонић 2018/19).

Роман садржи примере и поредбених и начинских клауза са везником *како*:

Тако једноставан *како је једноставна грудa злата*, која је скроз иста, скроз драгоцена и светла (26) [→ ИСТО тако једноставан *како је једноставна грудa злата*] / [→ Тако једноставан *као што је једноставна грудa злата*].

Стари хоровођа је био нервозан, молио је *како је најлепше знао*, и напослетку је отишао (95) [→ *... молио је ИСТО *како је најлепше знао*] / [→ *... молио је *као што је најлепше знао*].

Прва реченица садржи поредбену клаузу са везником *како*, у којој се нечија једноставност пореди са једноставношћу комада злата, док у другом примеру нема поредбене компоненте; исказан је само начин на који хоровођа моли.

⁴ Кореференти у овом случају могу бити заменички прилози *тако*, *овако* или *онако*.

2.2. Поредбене и односне клаузе

С обзиром на то да се везници *какав*, *каква*, *какво* могу појавити и у поредбеним и у односним клаузама, потребно је објаснити како направити разлику између њих. Марина Николић наводи да се о односним клаузама ради ако је у основној реченици исказан именски појам, а у клаузи се експлицира тај исти именски појам. Уколико се у основној реченици исказује придев, прилог или квантитет исказан придевом, именицом или глаголом, а у клаузи се такође појављује придев, прилог или квантитет, реч је о поредбеним клаузама (Николић 2018: 387). Наредни примери из романа илустровали би односну клаузу са везником *каква*:

Ана Недићева се враћала кући у радости *какву никада није доживела* (47). Завидљивост оне врсте, *какву је осећала* кад ђакон, у стихару, блиставом као повез Еванђеља, стане на широм отворене Царске двери (16).

У примерима у овом блоку именице *радост* и *завидљивост* нису експлициране у клаузи, али јасно је да су присутне у дубинској структури (*такву радост никада није доживела*, *такву завидљивост је осећала*). У основној реченици те именице јесу антецедент чији је релативизатор заменица *каква*, те је недвосмислено реч о односној, а не поредбеној клаузи. Наредни примери илуструју поредбене клаузе с везником *какав*:

Тиши и спорији, али врелији и силом ућуткиван, *каква је љубав материна* кад детенце у наручју њеном почиње да дрема (185) [→ ... *као што је љубав материна* кад детенце у наручју њеном почиње да дрема]. Свирала је неку руску народну песму, врелу и хладну, слатку и горку, *какав је мирис ђурђевка, мокар, леден и чист као јутро у гори* (184) [→ ... *као што је мирис ђурђевка...*].

Особина субјекта пореди се са мајчином љубављу, а песма са ђурђевком, а да се ради о поређењу потврђује и чињеница да се везник *какав* може заменити везничким изразом *као што*, који је типични поредбени везник за поређење по једнакости.

2.3. Поредбене и квантификативне клаузе

Већина аутора не издваја квантификативне клаузе као засебан тип. Оне се најчешће подводе под компаративне реченице с везником *колико*, а подразумевају да су интензитет или количина о којој је реч у основној реченици једнаки интензитету или количини у клаузи. Везник *колико* најчешће покрива значење ‘у оној мери у којој’. Квантификативне клаузе се сврставају у поредбене јер се сматра да у реченицама са везником *колико* увек постоје два елемента која се пореде, један у основној, један у зависној реченици.

Ја бих ипак направила разлику између правих квантификативних клауза, код којих нема никакве поредбене компоненте, и поредбених квантификативних клауза, код којих је она несумњиво присутна, што потврђује и комутабилност везника *колико* везником *као што*.⁵ У роману сам наишла на само две клаузе са везником *колико*, које су управо довољне да илуструју постојање разлике између правих квантификативних и поредбених квантификативних клауза:

Воли је, воли је, Иринеје, *колико си игда у стању да волиш узвишено и лепо* (131)! [→ * Воли је, воли је, Иринеје, *као што си игда у стању да волиш узвишено и лепо*].

Не волим ја живот толико *колико свирку* (9) [→ Не волим ја живот *као што волим свирку*].

У првој реченици клаузом се исказује искључиво количина љубави, док се у другој реченици количина љубави према животу пореди са количином љубави према свирци.

3. Конструкције са обележјем фактивности

Први тип поредбених конструкција које издвајам јесу оне које су у тексту најбројније, а то су поредбене клаузе с везником *као што*. У ову групу бих уврстила и реченице које садрже конструкције са речцом *као* које представљају кондензаторе са истим обележјем, будући да тест

⁵ Према Антонић (2018/2019).

трансформације показује да је реч управо о поредбеној клаузи са везником *као што*. Осим што ове реченице спадају у еквативне поредбене реченице⁶, њих одликује и фактивност. Опозиција фактивност/контрафактивност једна је од кључних када говоримо о поредбеним реченицама, а односи се на то да реченице с обележјем фактивности својим значењем упућују на стање које одговара стварности: садржај о којем реферишу јесте истинит факат.

3.1. Конструкције са везником *као што*

Клаузе које су повезане са основном предикацијом везником *као што* по правилу реферишу о општепознатој појави или ситуацији:

У први мах, глас његов је продро у њу *као што ватрено зрно продире у тело рањеника* (19). Анино тело се исцрпљивало у неким необичним уздасима, хармоничним са појањем које је око ње и њених мисли брујало, и она је пила акорде до краја, пила их онако *као што се пије чаша вина или чаша отрова* (11). *Као што вери помажу уништене сумње*, тако духу помаже савладано тело (167). (...) и пресекао лето тако одједаред *као што нож пресеца жилу* (128).

Однос глаголских времена такав је да је у управној реченици најчешће перфекат или презент, а у зависној структури у готово свим случајевима употребљен је квалификативни презент, што је и разумљиво с обзиром на поменуто правило да се основна предикација пореди са неким општим стањем или појавом. Последња реченица у доњем блоку илуструје једини забележен пример комбинације футура и презента.

А ђакон Иринеј је пио тај ужас *као што цвеће росу пије* (119). Мека, светла Анина коса лежала је на тим рукама *као што водене руже леже на језеру* које се поноси њима (125). Тресе је тресе, *као што ветар тресе зелену шибљику*, и не зна се хоће ли бити на добро или на зло њено (13). А ако успеју да заволе једнога Бога, муче га исто тако *као што и човека муче*

⁶ Еквативност представља нулти степен разлике у поређењу, па су самим тим еквативне поредбене реченице оне реченице којима се изриче једнакост елемената подвргнутих поређењу.

(111). Тамо, где ће монах Иринеј дати љубав, велику и мучну, *као што су и црква и музика велике и мучне* (48).

Глаголски вид глагола употребљених у основној и зависној предикацији не морају се подударати. Предикат зависне реченице у скоро свим случајевима чини глагол несвршеног вида,⁷ док је независна реченица необележена у погледу глаголског вида у предикату.

Мека, светла Анина коса лежала је на тим рукама *као што водене руже леже на језеру које се поноси њима* (125). Чека је тако *као што је она њега чекала тада* (75) (...) У први мах, глас његов је продро у њу *као што ватрено зрно продире у тело рањеника* (19). И чинило јој се да ничега више и нема у цркви сем те Велике песме, која је једним махом однела сву славу њену и њених певача, у којој су сва уметност и све умење њено утонули *као што сићушно острвце тоне под великим таласима пучине* (19).

Забележила сам само два примера у којима је у клаузи употребљен глагол свршеног вида:

Али им је то обома било врло необично. *Као што им се врло необичним учинио уопште тај састанак далеко од њихове цркве* (84). (...) загледао се у свога Иринеја исто тако невесело, *као што се Иринеј загледао у земљу* (112).

У овим примерима поредбена клауза не реферише о општепознатој ситуацији него о конкретном догађају, те стога не важи правило да је у предикату квалификативни презент глагола несвршеног вида.

Анализа корпуса показала је да саставни делови везника *као што* могу бити раздвојени уметањем одређене речи:

Молим те *као Бог што се моли* (137). *Као оно што кроз шуму уме проћи језа, одједаред, и до последњег листка*, тако је у вароши све живо задрхтало и поплашило се од живота (127).

⁷ Што и јесте одлика квалификативног презента.

У првој реченици контактна позиција између саставних делова везника била би остварена ако би реч *Бог* била позиционирана иза форманта *што* или на апсолутном крају реченице и она би тада звучала сасвим уобичајено, односно стилски неутрално. Реченица је, међутим, стилски обележена, ефектнија са редом речи који употребљава писац. То што је саставне делове овог везника могуће лако раздвојити свакако утиче и на то да су поредбене клаузе најподложније кондензовању, односно изостављању личног глаголског облика и другог дела поредбеног везника и свођењу клаузе на тзв. поредбену конструкцију са речцом *као*. Тако нам сасвим уобичајено звучи реченица која се често чује и у језику свакодневне комуникације:

Молим те *као Бога*.

У другој реченици саставни делови везника раздвојени су показном заменицом *оно* која функционише као врста реминисценције, а позицију јој не можемо лако променити⁸. Реченица би била граматички боље повезана и стилски уједначенија са околним текстом, а семантички не би била оштећена, чак и када би показна заменица била изостављена:

Као што кроз шуму уме проћи језа, одједаред, и до последњег листка, тако је у вароши све живо задрхтало и поплашило се од живота.

Посматрајући лексички састав, односно семантичка обележја глагола који улазе у састав сложене реченице са поредбеном клаузом, приметила сам да је у највећем броју случајева глагол у предикату основне и зависне предикације идентичан, што свакако утиче на његово изостављање, односно свођење поредбене клаузе на поредбену конструкцију:

(...) и љуљао је *као што се љуља дете* кад треба да заборави оно од чега се поплашило (126)... Велики празници очекивани су са узбуђењем, и људи се скупљали из околних места тако *као што се ваљда некада скупљало у Јерусалим на Пасху* (10). Опет су живели једно у другом *као што музика*

⁸ Реченица би могла евентуално да гласи: *Као што оно кроз шуму уме проћи језа ...*

живи у жици (94). Еванђеље је читао необично лепо. *Као што се чита из груди у којима има неко мило узбуђење* (35).⁹

У следећем блоку наведени су они примери из романа у којима се у предикатима налазе лексички неидентични глаголи, али који су сличног значења, и једини пример са потпуно различитим лексичким јединицама у функцији предиката:

Као оно што кроз шуму уме проћи језа, одједаред, и до последњег листка, тако је у вароши све живо задрхтало и поплашило се од живота (127). (...) ја се плашим, и за њега, и за друге, као што и за вас непрекидно стреним (159) (...) Певали су као што цвеће мирише: не знајући шта дају, не слутећи да се с Богом разговарају (78).

3.2. Конструкције с речцом *као* у функцији кондензатора поредбене клаузе с обележјем фактивности

У језику романа *Ђакон Богородичине цркве* конструкције овог типа бројније су него оне са везником *као што*. Тестом трансформације долазимо до одговора на питање да ли су конструкције са речцом *као* развијене реченице са везником *као што* или *као да*,¹⁰ што зависи пре свега од семантичко-синтаксичке интерпретације на нивоу дубинске структуре.

Испуштањем глагола у личном глаголском облику најчешће се добија конструкција *као* + N, у којој је N дубински субјекат реченице са *као што*. (Петровић 1976: 57).

Смешила се у некој пријатној несвести, која ју је љуљала *као мајка дете* (27) [→ ... *као што мајка љуља дете*]. (...) али да се та рана светли *баш као и ђаконов стихар* (93) [→ ... *баш као што се светли и ђаконов стихар*]. (...) стојао је монах Иринеј. Без горње мантије, *као домаћин у својој кући* (29) [→ ... *као што стоји домаћин у својој кући*]. Преко широких степеница је ипак још непрестано струјао свет *као река* (102) [→ ... *као што струји река*]. Можда човек заиста мора живети *као и сви други* (143)

⁹ У последњем примеру поредбена клауза подлеже и синтаксичко-стилском поступку парцелације.

¹⁰ Понекад долазе у обзир оба трансформа, што ћемо касније видети.

[→ ... *као што живе и сви други*]? (...) и спремио послужење лепо и глатко *као добра домаћица у својој кући* (130) [→ ... *као што спреми добра домаћица у својој кући*].

Понекад конструкције *као* + N могу да се трансформишу у *као што* + потенцијал и тада је на првом месту изношење претпоставке, при чему није немогућа и трансформација у *као што* + презент. Ова ситуација честа је када се именица у поредбеној конструкцији налази у неком зависном падежу:¹¹

Често се тога сећао, и живео са тим сећањем *као са каквим добрим пријатељем* (67) [→ ... *као што би живео са каквим добрим пријатељем / ... као што се живи са каквим добрим пријатељем*]. Она се умиљато загледала у леву своју руку, *као у најмилијег пријатеља свога* (55) [→ ... *као што би се загледала у најмилијег пријатеља свога / ... као што се загледа у најмилијег пријатеља свога*].

Прва реченица у претходном блоку уједно је пример за уопштавање агенса приликом трансформације у развијену структуру, а таквих случајева је још у роману:

Чудну моћ је имала Ана да ту своју љубав, за коју би људи рекли да се ничим другим не храни до глађу, носи у себи *као потпуно задовољство* (28) [→ ... *као што се носи потпуно задовољство*]. Туга, којој се ђакон помало чудио, чудио јој се *као непозваном мучитељу и дошљаку* (34) [→ ... *као што се [човек] чуди непозваном мучитељу и дошљаку*]. И сневао о њој *као о неком запечаћеном животу*, чију легенду нико још не зна (44) [→ ... *као што се снева о неком запечаћеном животу*]. Сам са једним влатком тресличице-траве у руци, коју је гледао *као неку загонетку* (65) [→ ... *као што се гледа нека загонетка*]. И тада би, *и то као неку кривицу*, истраживала први повод томе што се сад догађа (83) [→ ... *као што се истражује нека кривица*].

¹¹ Кад је именица у зависном падежу, она не постаје субјекат реченице с везником *као што*.

У последња два примера било је нужно приликом трансформације променити падежни облик именичких синтагми, које у оба случаја представљају пацијенс, само што је развијена реченица пасивна, те се пацијенс налази у облику номинатива.

Поредбена конструкција с речцом *као*, осим на глагол, може да се односи и на придев из основне предикације и тада се у развијеној структури појављује исти придев као лексичко језгро именског предиката, чиме се субјекту приписује особина или својство које се упоређује са истом особином карактеристичном за неки други субјекат:

И да срце једно, чисто и мирисно *као дивља шума*, дозове Бога, прими у храм свемоћног и предоброг оца и страшног судију света (26) [→ ... *као што је чиста и мирисна дивља шума*]. Огањ, диван и страشان, *као буктање рубина*, пао је ђакону на груди и запалио му одежду (29) [→ ... *као што је дивно и страшно буктање рубина*]. Младост њена, чиста и равна *као труба убељеног платна*, а засута моментима високих лепота, тражила је, према томе, нарочити свој тријумф (13) [→ ... *као што је чиста и равна труба убељеног платна*]. И тада, као у древна времена на зидовима манастирских трпезарија, на сивом зиду старе цркве је оживео фреско један, редак и скупоцен *као драги камен* (19) [→ ... *као што је редак и скупоцен драги камен*].

Забележила сам један пример у којем придев није експлициран, али је поређење такво да је јасно који све придеви могу доћи у обзир, што произилази из семантике именица које улазе у састав поредбене конструкције:

Будите и останите *као цветови, као биљке* (131) [→ Будите и останите *нежни/невини/чисти као што су нежни/невини/чисти цветови, као што су нежне/невине/чисте биљке*].

Да се истакне особина субјекта често се за упоређивање користе поредбени фразеологизми:

У траци његовој, тамо с десне стране доле, спазила је Ана, с леђа, високу, *као јаблан праву прилику*, у црнини од главе до пете (15) [⇒ висок као јаблан]. Прснуле су затим тешке копче на Еванђељу, и просуо се глас,

дубок, таман, и свесадржајан *као ноћ* (19) [⇒ тамно као ноћ]. У сребрном фелону, Ани је изгледао црн *као злокобни гавран* (59) [⇒ црн као гавран].

Могуће је да се за речцу *као* веже прилог. Када се за речцу *као* везује временски прилог, тада се упоређују исте ситуације, али оне припадају различитим временским периодима:

Само су очи пламтиле, и биле лепе и тајанствене *као никад* (80) [→ ... *као што нису биле никад*]. Ишло је лепо, *као увек* (95) [→ ... *као што је ишло увек*]. Ја немоћ своју никад нисам тако осећао *као сада* (149) [→ ... *као што је осећам сада*]. Улица га дражи, отворено поље га оневесели, а и у цркви није тако лепо *као пре* (45) [→ ... *као што је пре било лепо*]. Обоје су потрчали, и срели се, *као некад*, на средини степеница (75) [→ ... *као што су се сретали некад*].

4. Клаузе с обележјем контрафактивности

4.1. Клаузе са везником *као да*

Оно што повезује реченице са обележјем контрафактивности са реченицама са обележјем фактивности јесте то што обе представљају еквативне поредбене клаузе, а оне подразумевају одсуство разлике у поређењу. Реченице с обележјем контрафактивности својим значењем упућују на стање које не одговара стварности. Одликује их везнички спој *као да*.

На амвон се пењао и са њега силазио *као да лебди и тле ногама не додирује* (21) [⇒ а не лебди и додирује ногама тле]. (...) и гушио се после сваког таквог напрезања *као да камење гута* (51) [⇒ а не гута камење]. Гле како је све зарђано, *као да је октобар* (139) [⇒ а није октобар]. И лагано, корак по корак, *као да се игра*, долазила је ближе и ближе улазу у порту (75) [⇒ а не игра се].

Ипак, не можемо тврдити да садржај клаузе са везником *као да* увек и искључиво упућује на стање које не одговара стварности. Наиме, постоји могућност да је реализовање радње из клаузе само неизвесно:

И стигао би је, да није тако јако хитала. *Као да га се боји* (66) [⇒ можда га се боји, а можда га се и не боји]. Псето је стојало у запетом неком држању, *као да му очи ишчекују некога* (114) [⇒ можда ишчекују некога, а можда и не ишчекују]. Склапао је старац руке *као да се нечега неизбежно страшнога плаши* (131) [⇒ можда се нечега плаши, а можда се и не плаши]. Метнула главу на десну своју мишицу, и занела се *као да ће заспати* (92) [⇒ можда ће заспати, а можда и неће].

4.2. Конструкције с речцом *као* у функцији кондензатора поредбене клаузе с обележјем контрафактивности

Када се развију ове конструкције, добијамо поредбену клаузу са копулативним предикатом чије је лексичко језгро именска реч из поредбене конструкције:

Од појаса нависе он је горео *као на ломачи* (29) [→ ... *као да је на ломачи*]. Ветар стао, опржено лишће висило *као мртво*, бубе зариле главу у песак (49) [→ ... опржено лишће висило *као да је мртво*]. Руке и ноге се трзале и увијале *као црви*, као да детенце хоће да се испне из неке страшне јаме (147) [→ Руке и ноге се трзале и увијале *као да су црви*] (...) Крв, отровна и врела *као uzavрела*, заливала је мозак једног детета (147) [→ Крв, отровна и врела *као да је uzavрела*].

Ове конструкције имају исте особине као и оне са везником *као да*, дакле или упућују на ситуацију која не одговара стварности, или упућују на то да је реализовање радње из главне реченице неизвесно:

А Ана, *као велики бели лептир*, удаљавала се без корака (76) [→ ... *као да је велики бели лептир* ⇒ а није велики бели лептир]. Сваки неопрезнији удисај, отворених уста, улазио је човеку у груди *као мач* (171) [→ ... *као да је мач* ⇒ а није мач]. А онда се, неодлучно, *и као у неприлици*, стао освртати око себе (68) [→ ... *и као да је у неприлици* ⇒ можда јесте, а можда и није у неприлици].

Анализа корпуса показала је да саставни део поредбене конструкције с речцом *као* у функцији кондензатора клаузе са везником *као да* може бити именска реч у номинативу, генитиву, акузативу, инструменталу и локативу.¹²

Једнако је слутила, и због тога, *као нека утвара*, на прстима ишла по ходнику (161) [→ ... *као да је нека утвара*]. Пахуљице оштре, *као од игала*, а хладноћа је чисто гребла по лицу (171) [→ ... *као да су од игала*]. Главе, *као неке терете*, завалили су унатраг, док су очима тражили одгоре божју помоћ (25) [→ ... *као да су неки терети*]. Зидана је била по узору једне од најлепших наших средњовековних задужбина, и имала одиста, са масивном основом својом, и са неким испреплетеним, *као недовршеним луковима и сводовима*, нечег манастирски тајанственог и строгог (14) [→ ... *са неким испреплетеним луковима и сводовима који [изгледају] као да су недовршени*]. (...) тегли се *као у грозници*, и са разбарушеном косом изгледа сличан стакатираној шеснаестини која ће сад у ваздух да прсне (51) [→ ... *као да је у грозници*].

Приликом трансформације у развијене структуре облик номинатива, генитива и локатива остаје непромењен, док је са акузативом и инструменталом ситуација другачија. Акузатив из кондензоване структуре у развијеној прелази у номинатив јер врши функцију именског дела предиката, док је код инструментала било неопходно приликом трансформације променити ред речи и увести релативну клаузу.

5. Конструкције са речцом *као* код којих су могућа оба трансформа

Приликом анализе поредбених конструкција са речцом *као* у роману наишла сам на велики број примера које сам могла да развијем у поредбену клаузу са везником *као што* подједнако као што сам могла да их трансформишем и у клаузу са везником *као да*. Тако је у наредним примерима могуће успоставити везу између глагола и дате конструкције, или између именског израза и ње, при чему у првом случају наглашавамо начин вршења радње, а у другом истичемо квалитет именског појма:

¹² Што, наравно, не искључује могућност да се именска реч нађе и у дативу. Владислава Петровић (1976: 52) бележи управо такав пример: Њој би се све доносило и предавало *као принцези* [→ ... *као да је принцеза*].

Златна браслета се светлила на темену *као звезда* (91) [→ ... *као што се светли звезда*] / [→ ... *као да је звезда* ⇒ а није звезда]. Савио леђа *као мачка*, дува у руке, и има подеране ципеле и одело (172) [→ ... *као што савије мачка*] / [→ ... *као да је мачка* ⇒ а није мачка]. Чучнула је на земљу, и згрчила се у себе *као ударено псето* (161) [→ ... *као што се згрчи ударено псето*] / [→ ... *као да је ударено псето* ⇒ а није ударено псето]. Исцеђена светлост се увлачила у собу *као неко сироче* (140) [→ ... *као што се увлачи неко сироче*] / [→ ... *као да је неко сироче* ⇒ а није сироче].

У датим примерима основна реченица и клауза са везником *као да* имају исти субјекат, а у реченици са везником *као што* субјекат је именски елемент из поредбене конструкције. Забележила сам и случајеве и којима је у развијеној поредбеној клаузи са везником *као што* агенс уопштен и репрезентован је формантом *се*:

Разбије ти човека *као лешник*, види шта има унутри, и зашто има оно споља, и свршено (6) [→ ... *као што се разбије лешник*] / [→ ... *као да је лешник* ⇒ а није лешник]. Говори о уметности *као о Богу* (110) [→ ... *као што се говори о Богу*] / [→ ... *као да је Бог* ⇒ а није Бог]. Ана се ломила *као под шибама* (58) [→ ... *као што се [човек] ломи под шибама*] / [→ ... *као да је под шибама* ⇒ а није под шибама].

6. Конструкције са речцом *као* и темпоралном клаузом са везником *кад*

Ситуација у главној реченици доводи се у поредбену везу са истом ситуацијом, али која се врши у неко друго, тачно одређено време. Када се уведе предикат у поредбену конструкцију и она постане поредбена клауза са везником *као што*,¹³ види се да темпорална клауза детерминише радњу поредбене клаузе и да су њих две засебне, односно да није реч о једној клаузи са везником *као кад*:¹⁴

¹³ Марина Николић *као кад* назива семантички комплексним везником за који каже да представља спој поредбеног и временског значења (2018: 397).

¹⁴ О таквим и сличним сложеним реченицама са темпоралном клаузом в. детаљније у Antoniћ 2001; Антонић 2018.

Као оно кад на ливади, из гомиле цвећа, протури одједаред главу змија, тако ти тек, неочекивано, кроз пун, шарен и цео живот сикне његова анализа (6) [→ Као оно што сикне кад на ливади, из гомиле цвећа, протури одједаред главу змија...]. Кад би изашао на северне двери и долазио ка средини солеје, *то је било као кад вечерња мирна светлост клизи по усамљеном путу (21) [→ ... то је било као што буде кад вечерња мирна светлост клизи по усамљеном путу].* И Ана се одиста почела смејати. Некако преимућствено, *као кад човек осети у себи нову, још неупотребљену, а баш највећу своју снагу (190) [→ ... као што се смеје човек кад осети у себи нову, још неупотребљену, а баш највећу своју снагу].*

7. Поредбене клаузе с другим везницима

7.1. Поредбене клаузе с везником како

На почетку рада било је речи о односу поредбених и начинских реченица. Као реченице са везником *како* код којих је доминантније поредбено од начинског значења,¹⁵ па их самим тим сврставам у поредбене клаузе, издвајам следеће реченице из корпуса:

Ана је тешки и напорни свој посао радила како га нико не би радио (79) [→ ... као што га нико не би радио]. Мајински жмирну. *Онако како чине људи кад хоће да сакрију реп некој репатој мисли (117) [→ ... као што чине људи...].* Тако једноставан *како је једноставна грудa злата*, која је скроз иста, скроз драгоценa и светла (26) [→ ... као што је једноставна грудa злата].

7.2. Поредбене реченице са везником какав

О односу поредбених и релативних реченица са везником *какав* детаљније сам говорила на почетку рада, где сам истакла и како направити

¹⁵ Предраг Пипер сматра да је квалификативно значење израженије од начинског и да је оно примарно иако је значење степена врло присутно. Он истиче да је начин основа поређења и да кад њега не би било, не би имало шта да се пореди. (Пипер 2009: 69) У овом раду ја се приклањам тумачењу које даје Марина Николић (2014: 83). Она реченице које служе за поређење квалитета двеју ситуација по једнакости сврстава у компаративне наводећи да се код њих везник *како* обично може заменити везником *као што*, што моји примери и потврђују.

разлику између њих, а дала сам и примере из корпуса. Овде бих сврставање појединих клауза са везником *какав* у поредбене реченице поткрепила још неким примерима:

А Недић је дочекао госта са широким, срдачним руковањем, *с каквим се дочекује само добродошао и много жељен гост* (84) [→ ... *као што се дочекује само добродошао и много жељен гост*]. Свирала је неку руску народну песму, врелу и хладну, слатку и горку, *какав је мирис ђурђевка, мокар, леден и чист као јутро у гори* (184) [→ ... *као што је мирис ђурђевка мокар, леден и чист као јутро у гори*]. Тиши и спорији, али врелији и силом ућуткиван, *каква је љубав материна* кад детенце у наручју њеном почиње да дрема (185) [→ ... *као што је љубав материна* кад детенце у наручју њеном почиње да дрема]. Таква треба да буде љубав *каква је и музика сама* (14).

У последњем примеру јасно је да се ради о поређењу љубави и музике иако није експлициран придев који би означавао неку њихову заједничку особину. Због тога нисам реченицу парафразирала у реченицу са везником *као што*, али ако бисмо ставили било који придев у основну предикацију, онда бисмо без проблема могли и то да урадимо:

Таква треба да буде љубав, [чиста], *као што је и музика сама* [чиста].

7.3. Поредбене клаузе са везником *колико*

Као што ни клаузе са везником *како* који је комутабилан са везником *као што* нисам издвојила као посебне, квалификативне реченице, већ сам их подвела под компаративне клаузе, исто тако и клаузе са везником *колико* који је заменљив везником *као што* сврставам у посебан тип компаративних клауза, а то су компаративне квантификативне клаузе. Њима се пореде по једнакости интензитети односно количине о којима реферишу главна и зависна предикација. Корпус потврђује свега један пример овог типа:

Не волим ја живот толико *колико свирку* (9) [→ Не волим ја живот *као што волим свирку*].

8. Закључак

Из одабраног извора језичке грађе формиран је корпус од 309 примера за које се претпостављало да упућују на поређење по еквативности, али се даљом анализом показало да 55 од њих имају неко друго значење. Преостала 254 примера распоређена су највећим делом на поредбене клаузе са везницима *као што* и *као да* или њихове кондензаторе, чак 220 (86,6%), од чега је 125 клауза (56,8%) са обележјем фактивности, а 95 (43,2%) са обележјем контрафактивности. У оба случаја било је више кондензованих структура него реченица са поредбеним везником и личним глаголским обликом, с тим да је код клауза са обележјем фактивности разлика већа – 24 примера (19,2%) су клаузе, а 101 (80,8%) представљају њихове кондензаторе. Код контрафактивности 44 примера (46,3%) потврдила су поредбени везник и лични глаголски облик, а 51 пример (53,7%) јесте кондензатор поредбене клаузе. У 18 случајева (7,08%) семантичка анализа дубинске структуре показала је да су могућа оба трансформа – развијена структура могла је бити и клауза са везником *као што* и клауза са везником *као да*. У корпусу су забележена само три примера (1,2%) конструкције с речцом *као* (кондензоване поредбене клаузе) у комбинацији с временском клаузом с везником *кад*. Преостали мали број примера, њих 12 (4,7%), готово равномерно је распоређен на реченице са везницима *како* и *какав*, док је само једна клауза (0,4%) репрезентовала поредбену клаузу са везником *колико*.

Осим еквативних, роман садржи и диферентивне и суперлативне поредбене клаузе, које у раду нису анализирани, али чија се присутност не може занемарити ако се суди о језичко-стилским особеностима поетског израза Исидоре Секулић у посматраном роману. Све то доприноси неизбежном закључку да је Исидора Секулић често посезала за компарацијом, чиме је њен израз постајао сликовитији и богатији. Поредбеним конструкцијама постигла је извесне уметничко-стилистичке ефекте јер је учинила да неке ситуације сагледамо из другачијег угла упоредивши их са ситуацијама које највероватније сами не бисмо довели у везу са њима.

ИЗВОР

Секулић, Исидора (1997). *Ђакон Богородичине цркве*. Београд: Плави јахач.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, Ивана (2018). *Реченице с временском клаузом*. У: Пипер и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 289–363.
- Антонић, Ивана (2018/2019). *Предавања из Синтаксе и семантике сложене реченице*. Пролећни семестар школске 2018/2019. Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.
- Варју, Адријана (2003). О једном типу поредбених конструкција. *Прилози проучавању језика*. XXXIV: 109–123.
- Илић, Војислав (1981). Поредбена конструкција са везником *као* и композитумом *као и*. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. VII: 343–364.
- Николић, Марина (2014). *Категорија степена у српском језику: сложена реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Николић, Марина (2018). *Реченице с поредбеним значењем*. У: Пипер и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 385–421.
- Николић, Милка (2009). Стилистички аспект поредбених конструкција у историјским романима Добрила Ненадића. У: *Савремена проучавања језика и књижевности I*. Крагујевац: ФИЛУМ. 259–269.
- Петровић, Владислава (1976). О синтаксичким конструкцијама са простим и сложеним прилошким везником *као*. *Прилози проучавању језика*. XII: 47–65.
- Пипер, Предраг (2009). О семантичкој категорији степена у српској сложеној реченици. *Јужнословенски филолог*. LXV: 65–87.
- Пипер, Предраг и др. (2018). *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.

*

Antonić, Ivana (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Maja Stepanov

COMPARATIVE CLAUSE WITH THE MEANING OF EQUALITY IN THE NOVEL *ĐAKON BOGORODIČINE CRKVE* BY ISIDORA SEKULIĆ

SUMMARY

This paper analyzes comparative clauses with the meaning of equality, and it analyzes also the condense structures of this type of clauses in the novel *Đakon Bogorodičine crkve*, written by Isidora Sekulić. The central part of the paper deals with the clauses with conjunction *kao što*, *kao da* or with particle *kao*, which is an exponent of a comparative clause. The basic grammatical features of the analyzed clauses are described, and their specific semantic features are indicated. The second part of the paper analyzes the clauses with conjunctions *kako*, *kakav* and *koliko*, which we also include in comparative clauses with the meaning of equality. At the end of the paper are given information on the representation of each individual comparative conjunction in the novel.

KEYWORDS: comparative clauses, equality, factivity, counterfactivity, conjunction: *kao što*, *kao da*, *kako*, *kakav*, *koliko*, particle *kao*.

Maја Степанов
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Србија
majastepanov17@gmail.com